अर्घाखाँची जिल्लाको मालारानी गाउँपालिकामा प्रचलित लोककथाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको
पाठ्यांश ४८३ को प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
कृष्णकला अधिकारी
क्रमाङ्क : १४
त्रिवि रजिस्ट्रेसन नं : ६-१-३०५-८०-२००२
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर
२०७६

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रकी छात्रा कृष्णकला अधिकारीले **अर्घाखााची जिल्लाको मालारानी गाउापालिकामा प्रचलित लोककथाको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । उहााको यो शोधपत्र सन्तोषजनक भएकाले यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७६/०३/१२

....

प्रा.डा. ताराकान्त पाण्डेय

शोधनिर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको शैक्षिक सत्र २०७२/७४ की छात्रा कृष्णकला अधिकारीले स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको चौथो सत्रको पाठ्यांश ४८३ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **अर्घाखाचीे जिल्लाको मालारानी गाउापालिकामा प्रचलित लोककथाको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिद्वारा आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. डा. भरतकुमार भट्टराई ....

(नि. विभागीय प्रमुख)

२. प्रा. डा. ताराकान्त पाण्डेय ....

(शोधनिर्देशक)

३. प्रा.डा. मोतीलाल पराजुली ....

(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७६/०३/१२

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत **“अर्घाखाची जिल्लाको मालारानी गाउापालिकामा प्रचलित लोककथाको अध्ययन”** शीर्षकको शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु प्रा.डा.ताराकान्त पाण्डेयको निर्देशनमा तयार पारेकी हु । यस शोधपत्रका लागि आ^नो महत्त्वपूर्ण समय दिई आवश्यक सल्लाह, सुझाव र मार्ग निर्देशन गर्नुहुने मेरा शोधनिर्देशक श्रद्धेय गुरुप्रति म हार्दिक आभार एवम् कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । शोधपत्र निर्माण गर्नुमा थप प्रेरणा र हौसला प्रदान गर्नुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख देवीप्रसाद गौतम लगायत अन्य गुरुहरूप्रति श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्नेक्रममा आवश्यक सहयोग तथा सल्लाह दिनुहुने प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे र उपप्राध्यापक माधवराज चुादालीप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

मेरो अध्ययन कार्यका लागि सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण परिवारजनप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी शोधकार्य सम्पन्न गर्नका लागि मलाई लोककथाहरू श्रवण गराउनु हुने सम्पूर्ण सूचकहरूका साथै सरसल्लाह दिनुहुने समग्र मालारानी निवासीहरूप्रति कृतज्ञ छु । त्यसै गरी आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराईदिनु हुने केन्द्रीय पुस्तकालयका कर्मचारीहरू एवम् विभागीय पुस्तकालयका कर्मचारीहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । त्यसै शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा छिटो, छरितो सुसाङ्ख्य लेखन गरिदिनु हुने सुरज आचार्य, पावर्ती कुँवर र कृष्णराज पुजारा लगायत सम्पुर्ण सहयोगी साथीहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यस्तै मुद्रण गरिदिनु हुने जनक केसीप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । अन्तमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागी त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

....

शोधार्थी

कृष्णकला अधिकारी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

विषयसूची

पृष्ठ सङ्ख्या

पहिलो परिच्छेद १
शोधपरिचय १
१.१ विषयपरिचय १
१.२ समस्याकथन २
१.३ शोधको उद्देश्य २
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा २
१.५ शोधकार्यको औचित्य ४
१.६ शोधको सीमाङ्कन ४
१.७ शोधविधि ५
१.७.१ सामग्री सङ्कलनविधि ५
१.७.२ विश्लेषण विधि ५
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा ५
दोस्रो परिच्छेद ६
लोककथाको सैद्धान्तिक परिचय ६
२.१ लोककथाको परिचय र परिभाषा ६
२.१.१ लोककथाको परिचय ६
२.१.२ लोककथाको परिभाषा ६
२.१.३ लोककथाको विशेषता ७
२.१.४ लोककथाका तत्त्वहरू ११
२.१.५ लोककथाको वर्गीकरण १९
२.१.६ मालारानी गाउापालिकामा प्रचलित लोककथाको वर्गीकरण २०
२.१.७ निष्कर्ष २३
तेस्रो परिच्छेद २४
मालारानी गापामा प्रचलित लोककथाको विधातात्त्विक विश्लेषण २४
३.१ अर्घाखााची जिल्ला र मालारानी गाउापलिकाको संक्षिप्त परिचय
२४

३.२ 'भूतको कथा'को विश्लेषण २५
३.२.१ कथानक २५
३.२.२ पात्र २६
३.२.३ परिवेश २७
३.२.४ द्वन्द्व २८
३.२.५ उद्देश्य २८
३.२.६ भाषाशैली २९
३.२.७ संवाद २९
३.२.८ भूतको कथामा सामाजिक चेतना २९
३.२.९ निष्कर्ष ३०
३.३ 'बेलौतीको कथा'को विश्लेषण ३०
३.३.१ कथानक ३०
३.३.२ पात्र ३१
३.३.३ परिवेश ३२
३.३.४ द्वन्द्व ३४
३.३.५ उद्देश्य ३४
३.३.६ भाषाशैली ३४
३.३.७ बेलौतीको कथामा सामाजिक चेतना ३४
३.३.८ निष्कर्ष ३५
३.४ 'छद्मभेषी श्रीमान्' लोककथाको विश्लेषण ३५
३.४.१ कथानक ३५
३.४.२. पात्र ३६
३.४.३ परिवेश ३७
३.४.४ द्वन्द्व ३७
३.४.५ उद्देश्य ३८
३.४.६ भाषाशैली ३८
३.४.७ छद्भेषी श्रीमान् कथामा सामाजिक चेतना ३८
३.४.८ निष्कर्ष ३९

३.५ 'दिदीभाइ लोककथा'को विश्लेषण ३९
३.५.१ कथानक ३९
३.५.२ पात्र ४०
३.५.३ परिवेश ४१
३.५.४ संवाद ४२
३.५.५ द्वन्द्व ४२
३.५.६ उद्देश्य ४३
३.५.७ भाषाशैली ४३
३.५.८ दिदीभाइको कथामा सामाजिक चेतना ४३
३.५.९. निष्कर्ष ४४
३.६ 'लोभी बुढाबुढी' कथाको विश्लेषण ४४
३.६.१ कथानक ४४
३.६.२ पात्र ४५
३.६.३ परिवेश ४५
३.६.४ संवाद ४६
३.६.५ द्वन्द्व ४६
३.६.६ उद्देश्य ४६
३.६.७ भाषाशैली ४७
३.६.८ बुढाबुढीको कथामा सामाजिक चेतना ४७
३.६.९ निष्कर्ष ४७
३.७ 'सोझो नाति र हजुरआमा'को कथाको विश्लेषण ४७
३.७.१ कथानक ४८
३.७.२ पात्र ४९
३.७.३ परिवेश ४९
३.७.४ द्वन्द्व ४९
३.७.५ उद्देश्य ४९
३.७.६ भाषाशैली ५०
३.७.७ सोझो नाति र हजुरआमाको कथामा सामाजिक चेतना ५०

३.७.८ निष्कर्ष ५०

३.८ 'मधुकरको कथा'को विश्लेषण ५०

३.८.१ कथानक ५१

३.८.२ पात्र ५२

३.८.३ परिवेश ५३

३.८.४ द्वन्द्व ५४

३.८.५ उद्देश्य ५४

३.८.६ भाषाशैली ५४

३.८.७ मधुकरको कथामा सामाजिक चेतना ५४

३.८.८ निष्कर्ष ५५

३.९ 'कालीनाग र सेतीनागको कथा 'को विश्लेषण ५५

३.९.१ कथानक ५६

३.९.२ पात्र ५६

३.९.३ परिवेश ५७

३.९.४ द्वन्द्व ५८

३.९.५ उद्देश्य ५८

३.९.६ भाषाशैली ५८

३.९.७ संवाद ५९

३.९.८ काली नाग र सेती नागको कथामा सामाजिक चेतना ५९

३.९.९. निष्कर्ष ५९

३.१० 'पााचभाइको कथा 'को विश्लेषण ६०

३.१०.१ कथानक ६०

३.१०.२ पााचभाइको कथामा पात्र ६१

३.१०.३ परिवेश ६२

३.१०.४ द्वन्द्व ६३

३.१०.५ उद्देश्य ६३

३.१०.६ भाषाशैली ६३

३.१०.७ संवाद ६३

३.१०.८ पााचभाइको कथामा सामाजिक चेतना ६४
३.१०.९ निष्कर्ष ६४
३.११ 'भावीको लेखा' लोककथाको विश्लेषण ६४
३.११.१ कथानक ६५
३.११.२ भावीको लेखा कथाका पात्र ६६
३.११.३ भावीको लेखा कथाको परिवेश ६७
३.११.४ द्वन्द्व ६८
३.११.५ उद्देश्य ६८
३.११.६ भाषाशैली ६९
३.११.७ संवाद ६९
३.११.८ भावीको लेखा कथामा सामाजिक चेतना ६९
३.११.९ निष्कर्ष ७०
३.१२ 'कप्टेरेको कथा'को विश्लेषण ७०
३.१२.१ कथानक ७०
३.१२.२ पात्र ७२
३.१२.३ परिवेश ७३
३.१२.४ द्वन्द्व ७३
३.१२.५ उद्देश्य ७४
३.१२.६ भाषाशैली ७४
३.१२.७ संवाद ७४
३.१२.८ कप्टेरेको कथामा सामाजिक चेतना ७४
३.११.९ निष्कर्ष ७५
३.१३ निष्कर्ष ७५
चौथो परिच्छेद ७६
सारांश तथा निष्कर्ष ७६
४.१ सारांश ७६
४.२ निष्कर्ष ७६
परिशिष्ट भाग ७९

मालारानी गाउापालिकामा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन ७९
१. कप्टेरेको कथा ७९
२. भाग्यको खेल ८१
३. दिदी भाइको कथा ८५
४. मूर्ख छोरालाई बुढाको उपदेश ८६
५. बुके सुन लेऊ पाथीभरि रुपैयाा देऊ ८८
६. भुतको कथा ९१
७.तीन वीरको कथा ९२
८. मधुकरको कथा ९४
९. कालीनाग र सेतीनागको कथा ९६
१०.भावीको लेखा ९७
११. मानिस र भुतको सम्बन्ध ९९
१२.जसका हेला उसका फेला १००
१३. अज्ञानको कारण अकालमा मृत्यु १०१
१४.अकबर र वीरबलको कथा १०२
१५. पााच भाइको कथा १०४
१६. बेलौतीको कथा १०७
१७. अर्काको रिस गर्दा आफ्नै खती १०९
१७. मूर्खको खोजी ११०
१८. सोझ्रो ज्वाईंको कथा १११
१८. फर्सीको कथा ११२
१९. छद्मभेषी श्रीमान् ११३
२०. सोझ्रो नाति र बुढी हजुरामा ११४
२१. लोभी बुढाबुढी ११६
सन्दर्भ सामग्री सूची ११८